

Сидорович М. Я.,

науковий співробітник відділу державних фінансів
Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління
Міністерства фінансів України

ДИНАМІЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ПОДАТКУ З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Розглянуто особливості податку з доходів фізичних осіб в історичній перспективі, проведено статистичний та регресійний аналіз на основі реальних даних економіки України. Досліджено взаємозв'язок між надходженнями цього податку та податковою ставкою, заробітною платою, прибутком підприємств та заборгованістю із виплати заробітної плати, що дало можливість визначити регулятори державної політики, які впливають на надходження від податку з доходів фізичних осіб.

Ключові слова: податок з доходів фізичних осіб, податкові доходи, бюджетно-податкова політика, зведений бюджет, регресійна модель.

Податкова система держави та бюджетно-податкова політика відіграють важливу роль у забезпеченні економічного зростання країни. Саме ефективна бюджетно-податкова політика уможливорює перерозподіл фінансових ресурсів у державі, сприяє розвитку окремих галузей та регіонів, стимулює споживання в періоди економічного спаду та стримує його в періоди економічного росту для зменшення впливу циклічних коливань на сталий економічний розвиток країни.

Податок з доходів фізичних осіб належить до групи податків, які становлять найбільшу частку доходів у зведеному бюджеті України. Цей податок стосується як доходів населення, так і підприємств, а його надходження до місцевих бюджетів безпосередньо впливають на розвиток регіонів. Тому вивчення особливостей податку з доходів фізичних осіб та моделювання його надходжень є надзвичайно важливим.

Згідно з даними ДКУ за перше півріччя 2009 р., до головних статей доходів зведеного бюджету входили податок на додану вартість (30,5 %), податок з доходів фізичних осіб (16,1 %), податок на прибуток (11 %) та акцизні збори (6,7 %). Тобто у підсумку за цей період податок з доходів фізичних осіб посів друге місце в доходах зведеного бюджету, що свідчить про ефективне виконання ним фіскальної функції. Цей податок також є одним з головних джерел фінансування потреб місцевих громад, тому аналіз його надходжень є важливим не лише для моделювання доходів зведеного бюджету, але й для ефективного розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями бюджетів.

Дослідження впливу фіскальної політики, моделювання податкових доходів бюджету та аналіз особливостей податку з доходів громадян у світовій та українській практиці проводили такі вчені, як В. Л. Андрущенко,

О. Бланшар, М. М. Весельський, Р. Гуд, А. Гупта, П. Еггервал, Х. Зі, І. Г. Лук'яненко, Р. Масгрейв, І. Х. Озеров, Ю.В. Пасічник, Дж. Сарджент, І. М. Содома, В. М. Суторміна, Дж. Стігліц, В.М. Федосов, І. Я. Чугунов та ін. Згадані науковці зробили значний внесок у розуміння механізмів функціонування податку з доходів громадян. Проте динамічний розвиток економіки України, яка перебуває в перехідному періоді, вимагає приведення структури податкової системи у відповідність до економічних умов. Тому виникає потреба у постійному пошуку оптимальної фіскальної політики, зокрема щодо оподаткування доходів громадян, яка б відповідала етапу розвитку економічної системи. Крім того, на сьогодні актуальним завданням є визначення факторів, які впливають на надходження податку з доходів фізичних осіб при зміні етапів циклу розвитку економіки, зокрема в періоди економічної нестабільності. Для розв'язання цих завдань необхідно проаналізувати динаміку розвитку та особливості цього податку.

Оподаткування доходів населення бере свій початок з історії податкової системи Англії кінця XVIII ст. На теренах України воно виникло в 1918 р., його регулював закон про податок на дохід від 1916 р., а згодом – декрет від 1923 р. Протягом XX ст. цей податок зазнав значних змін, зокрема трансформувався з прибутково-майнового в прибутковий. Прибутково-майновий податок поділявся на основний податок на дохід, що сплачувався за твердою ставкою відповідно до категорії та групи платників залежно від джерела доходу (праці за наймом, роботи на себе та нетрудових доходів) та обсягу доходів (з фіксованим окладом та неоподатковуваним мінімумом, що диференціювалися за поясами місцевості), а також додатковий податок, що вимагав декларування доходів та сплачувався згідно з прогресивною шкалою, яка сягала 25 %¹. За часів НЕПу відбулося реформування податку в прибутковий – при цьому ставки податку в цілому підвищувалися, знизившись лише для робітників і службовців; також його було розповсюджено і на селян, які не сплачували сільськогосподарського податку. За часів “відлиги” було обрано політику на поступове зниження податкового тягаря, змінено прогресію та прийнято новий неоподатковуваний мінімум².

У 1992 р. було введено декрети Кабінету Міністрів України³, зміст яких засвідчив початок формування незалежної податкової системи. Згідно з ними ставку податку на додану вартість (ПДВ) було знижено з 28 до 20 %, відбувся перехід до оподаткування прибутку підприємств, внаслідок чого

¹ Історія оподаткування: навч. посіб. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2004. – С. 145–146.

² Становлення та розвиток фінансів України. 1917–2003 / Г. О. П'ятаченко, Л. В. Кухарець. – К. : НДФІ, 2005. – С.363.

³ Про прибутковий податок з громадян : декрет Кабінету Міністрів України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 10. – С. 77; Про податок на прибуток підприємств і організацій : декрет Кабінету Міністрів України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 10. – С. 76; Про податок на добавлену вартість : декрет Кабінету Міністрів України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 10. – С. 78; Про акцизний збір : декрет Кабінету Міністрів України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 10. – С. 82.

виникла проблема зведення державного бюджету без збільшення дефіциту. Як джерело компенсації втрат бюджету уряд застосував підвищення прибуткового податку з громадян, посиливши при цьому податковий тиск. Так було запроваджено нову шкалу оподаткування громадян з порівняно високими і швидко прогресуючими ставками, верхній рівень яких сягав спочатку 90 %, а згодом був знижений до 60 %⁴.

Паралельно з остаточним запровадженням податку на прибуток у 1995 р. було проведено зміну шкали оподаткування доходів громадян. Кількість зон шкали було скорочено, максимальну ставку зменшено до 40 %.

Наступний етап реформування податкової системи, що проходив у 1996–1997 рр., мав послабити податковий тиск. Згідно з ухваленими на той час законами було знижено нарахування на фонд заробітної плати до державних позабюджетних соціальних фондів – збори сумарно скоротилися з 53 до 37,5 %. Також у 1999 р. було змінено склад місцевих податків і зборів, відмінено збір до державного інноваційного фонду.

У 1998 р. запропоновано фіксований податок від 20 до 100 грн на місяць як основу для зниження тінізації прибутків. Введення пропорційної системи оподаткування доходів фізичних осіб є сприятливим механізмом для створення відповідних паритетних умов функціонування двох форм підприємництва.

Попри те, що запроваджена в 1995 р. нова градація шкали оподаткування покращувала умови оподаткування, протягом наступних восьми років перегляд знеціненого інфляцією неоподаткованого мінімуму було припинено. З одного боку, скорочувався платоспроможний попит, внаслідок чого сповільнювався розвиток виробництва. Така система оподаткування означала також і зниження зацікавленості в результатах праці. Відтак, виникла потреба у введенні пропорційної системи оподаткування, яка б посилила інтерес до підвищення продуктивності праці та уможливила легалізацію частини оборотів з оплати праці. З другого боку, рівень прогресії прибуткового податку з громадян було необґрунтовано підвищено, що спричиняло надмірний податковий тиск на доходи населення та їх подальшу тінізацію.

Наступний етап реформування системи оподаткування розпочався у 2003–2004 рр. Як зазначають Ф. О. Ярошенко та П. В. Мельник⁵, за своїм характером він є продовженням тенденції до зменшення податкового тиску, започаткованої в 1996–1997 рр., а за глибиною змін – найбільш масштабним проектом відносно податкової системи після 1991–1992 рр.

Реформа мала дві головні складові: зміну шкали оподаткування та зміну податкової бази через введення в розрахунки податкового кредиту. Прогресивна шкала оподаткування призводила до заниження податкової бази, а також потребувала значних затрат на адміністрування для забезпечення повного оподаткування. Так, з метою стимулювання населення до легалі-

⁴ Історія оподаткування : навч. посіб. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2004. – С. 158.

⁵ Там само. – С. 161.

зації доходів було відмінено прогресивну шкалу та введено пропорційну ставку податку у розмірі 13 % (а згодом – 15 %). Також із введенням податку з доходів фізичних осіб замість прибуткового податку з громадян здійснено перехід від оподаткування всього валового доходу громадян до оподаткування різниці між сумою валового доходу та сумою податкового кредиту, тобто витрат на життєзабезпечення та діяльність платника (витрати на освіту, медичне обслуговування, деякі види страхування та іпотечного кредитування, благодійні внески тощо).

Таким чином, за останнє десятиріччя в дохідній частині бюджету відбулися значні зміни. Проаналізуємо податкові надходження зведеного бюджету України. До податків, які становлять найбільшу частку доходів у зведеному бюджеті України, належать податок на додану вартість (ПДВ), податок з доходів фізичних осіб та податок на прибуток підприємств та організацій. У період з 2000 до 2004 рр. надходження від цих трьох податків були рівномірно розподілені. На сьогодні ж ПДВ складає найбільшу частку в доходах зведеного бюджету, попри те, що він є найскладнішим з точки зору адміністрування. Надходження ПДВ почали значно переважати в доходах з початком активної боротьби уряду проти фіктивних відшкодувань цього податку з бюджету.

Зі зміною системи оподаткування доходів громадян з прогресивної на пропорційну в 2004 р. відбувся перерозподіл фінансових ресурсів. Оскільки реформа була націлена на легалізацію доходів, для досягнення цієї мети держава мала запропонувати новий спосіб оподаткування, більш прийнятний для платників. Для цього було замінено прогресивну шкалу на фіксовану ставку податку на рівні 13 %. Внаслідок таких змін під час переходу на нову систему оподаткування порівняно з попередньою динамікою надходжень бюджет короткостроково недоотримував значних обсягів ресурсів. Зниження обсягів надходжень цього податку в 2004 р. порівняно з 2003 р. та з надходженнями від інших податків можна прослідкувати на рис. 1 і 2.

Рис. 1 також показує, що протягом останніх років податок з доходів фізичних осіб та податок на прибуток за обсягами надходжень випереджають одне одного залежно від кварталу. Ці зміни позицій спричинені сезонністю, притаманною обом податкам, що є проявом специфіки джерела податкової бази, а також особливостями податкового законодавства, яке впливає на динаміку сплати цих податків. Для того, щоб порівняти надходження загалом, перейдемо до їх річного виміру.

З діаграми на рис. 2 бачимо, що, починаючи з 2001 р. річні надходження від податку з доходів громадян (на той час – прибуткового податку з громадян) випереджали податок на прибуток і в 2003 р. мали найбільшу частку в доходах зведеного бюджету. Проте в 2004 р., зі зміною системи оподаткування, надходження від цього податку різко скоротилися та в річному вимірі посіли третє місце. Протягом наступних років податок повертає свої позиції, про що свідчить порівняння річних обсягів надходжень податків (рис. 2). Таким чином, відбулося розширення податкової бази і, поступово зростаючи, обсяги надходжень від податку з доходів фізичних осіб у 2007 р. знову вийшли на друге місце. Якщо за період 2000–2003 рр. частка фонду

оплати праці в структурі ВВП складала в середньому 30,7 %, то вже за період 2004–2008 рр. вона поступово зростає до 36,2 %. Ці ознаки свідчать про успішну легалізацію доходів.

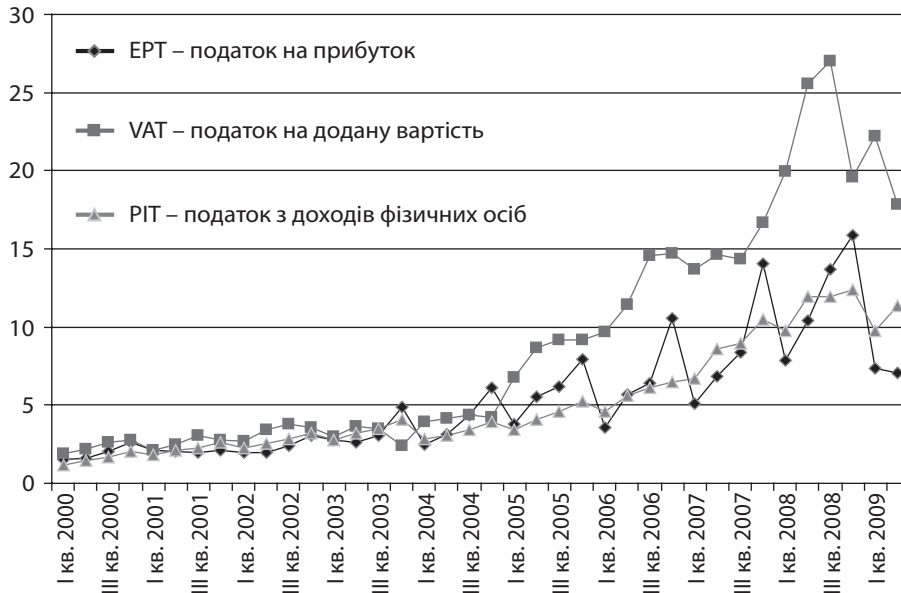

Рис. 1. Квартальна динаміка найвагоміших податкових надходжень, млрд грн

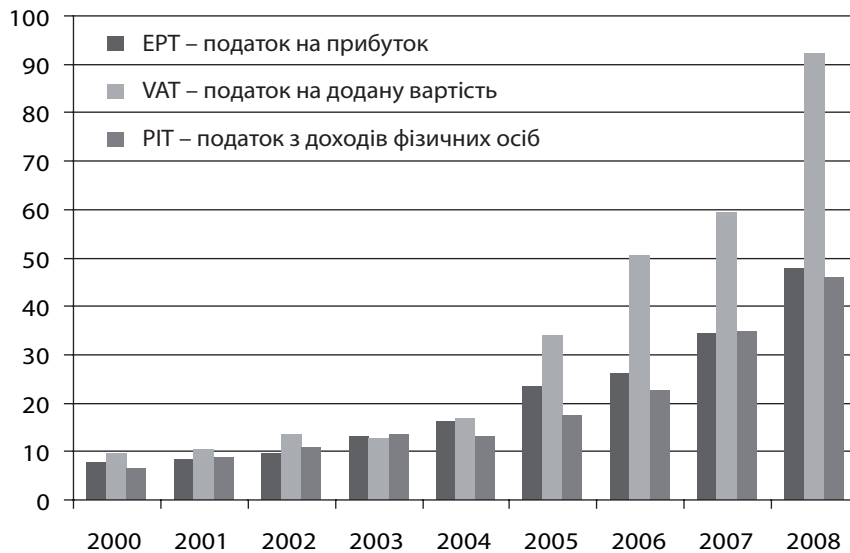

Рис. 2. Річна динаміка найвагоміших податкових надходжень, млрд грн

Для того щоб проаналізувати квартальну динаміку податку з доходів громадян без сезонної складової, розглянемо графік на рис. 3, побудований за даними надходжень податку з доходів фізичних осіб, позбавлених сезонної складової за допомогою методу ковзного середнього. На графіку показано, що починаючи з 2004 р. після скорочення надходжень до рівня 2002 р., обсяги надходжень податку з доходів фізичних осіб постійно підвищуються, а з 2007 р. до середини 2008 р. прослідковується стрімке зростання. Така динаміка підтверджує поступове розширення бази оподаткування завдяки вдалій реформі 2004 р., динаміка надходжень з 2007 до середини 2008 р. пов'язана зі зміною ставки оподаткування з 13 до 15 % з 1 січня 2007 р., а також із стрімким економічним зростанням, яке відбувалося в цей період. З IV кв. 2008 р. надходження від податку почали скорочуватися, що стало наслідком погіршення макроекономічних показників країни і світу.

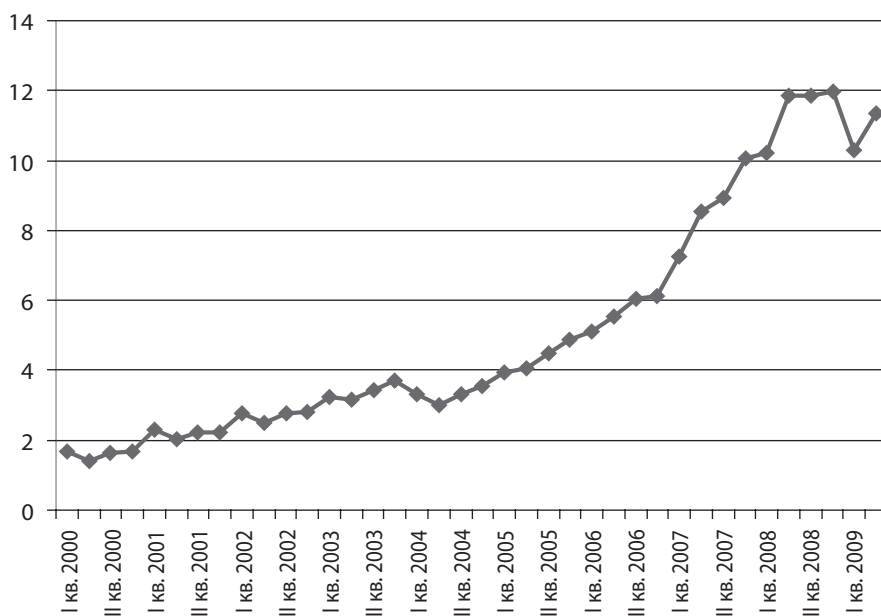

Рис. 3. Квартальні надходження податку з доходів фізичних осіб, млрд грн

Проаналізуємо фактори, які впливають на обсяги надходжень від податку з доходів громадян. У перехідних економіках найбільш дієвим механізмом керування обсягами доходів бюджету є податкова ставка. Оскільки на величину надходжень від податку впливає, з одного боку, база оподаткування, а з другого — ставка, за якою оподатковується ця база, залежність між обсягами надходжень та ставкою має прямий зв'язок.

Як зазначалося, до кінця 2003 р. в Україні діяла прогресивна шкала оподаткування доходів населення (на той час — прибутковим податком з громадян), згідно з якою відбувався поділ бази оподаткування на п'ять категорій, де ставки обиралися залежно від розміру сукупного оподаткованого до-

ходу щодо мінімальної заробітної плати⁶. Зважаючи на складність виведення середньої ставки податку за прогресивної шкали у зв'язку з диференціацією ставок за групами доходів, яку можна було б використати для регресійного аналізу, та відсутністю інформації про надходження за кожною з категорій доходів окремо, на період 2000–2003 рр. доцільно обрати ставку у розмірі 20 % як ставку, що відповідає середньому рівню заробітної плати. Цей рівень також збігається з розміром ставки податку, за яким на той час відбувалося оподаткування доходів за неосновним місцем роботи. Згідно з чинним законом, основна ставка податку з доходів фізичних осіб у період з 01.01.2004 до 31.12.2006 становила 13 %, а починаючи з 01.01.2007 – 15 %⁷.

На сьогодні згідно з п. 1.3. Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” до доходу з джерелом його походження з України входять доходи у вигляді заробітної плати, нараховані внаслідок здійснення платником податку трудової діяльності. Ця частина об'єкта оподаткування податку з доходів фізичних осіб є найвагомішою складовою доходів громадян у більшості країн з перехідною економікою, а отже може бути покладена в основу моделювання надходжень до бюджету від цього податку. Вплив розміру заробітної плати населення на надходження податку з доходів фізичних осіб передбачається прямо пропорційний. Проте внаслідок існування податкових пільг обсяг надходжень буде нижчим за добуток податкової ставки та розміру фонду заробітної плати. Однак, оскільки політика реформування податкової системи націлена на скорочення економічно необґрунтованих пільг, у довгостроковій перспективі очікується, що такий зв'язок наблизатиметься до цієї пропорції.

Ще одну частину оподаткованого доходу складають доходи фізичних осіб від дивідендів, відсотків та інших видів доходів, які можна пов'язати з діяльністю юридичних осіб та рівнем їх прибутку. Саме підприємства є податковими агентами зі сплати податку з доходів фізичних осіб до бюджету. Отже, зміна показника прибутку підприємств та організацій повинна непрямо впливати на рівень надходжень податку з доходів фізичних осіб у напрямку такої зміни.

За наявності високого рівня тінізації економіки, що притаманно перехідним економікам (її розмір в Україні оцінюється на рівні 40 %), розрив між розміром середньої та мінімальної заробітної плати має властивість збільшуватися в періоди економічного зростання і зменшуватися – у періоди спаду. Велика частина найманих працівників отримують заробітну плату у розмірі мінімальної заробітної плати офіційно, тоді як її решту – у вигляді тінєвих доходів. Таким чином, при зростанні розміру мінімальної заробітної плати роботодавці змушені збільшувати розмір заробітної плати до офіційного мінімального рівня для того, щоб привести свою діяльність у відповідність до законодавства, внаслідок чого зростають обсяги надходжень податку з доходів фізичних осіб. Зв'язок цих показників підтверджується тим, що ста-

⁶ Про прибутковий податок з громадян : декрет Кабінету Міністрів України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 10. – С. 77. – Ст. 7.

⁷ Про податок з доходів фізичних осіб : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 37. – С. 308.

ном на середину 2009 р. коефіцієнт кореляції між розміром мінімальної заробітної плати та фондом оплати праці становить 97,6 %, тому вводити ці два показники в модель надходжень податку одночасно є недоцільним.

Стаття 6 Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” визначає, що “платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги”. Таким чином, соціальна пільга впливає на надходження податку з доходів фізичних осіб. Проте, оскільки її розмір становить 100, 150 або 200 % розміру мінімальної заробітної плати, а чисельність населення, яка користується пільгою розміром 150 та 200 % згідно з критеріями, з періоду в період значно не змінюється, то вплив цього показника великою мірою збігається з впливом показника мінімальної заробітної плати, тому при розробці базової моделі вказаний показник можна елімінувати.

Заборгованість із виплати заробітної плати є залишковим показником, оскільки в періоди економічних спадів у ньому накопичується невиплачена заробітна плата неплатоспроможними підприємствами, тоді як у періоди економічного зростання він поступово скорочується і стає не впливовим. Відтак, у періоди економічного спаду виникає потреба врахування цього показника при моделюванні надходжень від податку з доходів громадян. І. Г. Лук’яненко на основі даних за період 1996–2003 рр. виявила вплив заборгованості на надходження від прибуткового податку з громадян, оскільки на цей час обсяг заборгованості був значним⁸. При моделюванні надходжень від зазначеного податку І. Я. Чугунов та А.Б. Ігнатенко не вводять цей фактор, оскільки модель стосується періоду 1992–2005 рр., наприкінці якого економіка показувала економічне зростання зі значним скороченням обсягу заборгованості⁹. Очевидно, що при зростанні заборгованості з виплати заробітної плати обсяги надходжень податку з доходів фізичних осіб скорочуватимуться, оскільки у підприємств з’являється дебіторська заборгованість перед працівниками та бюджетом.

Залежність обсягів надходжень від податку з доходів фізичних осіб та факторів, що впливають на його зміну, може бути представлена в такому узагальненому вигляді:

$$PIT = \beta_0 + \beta_1 \cdot SAL + \beta_2 \cdot TR_PIT + \beta_3 \cdot P + \beta_4 \cdot WARR + \varepsilon, \quad (1)$$

де PIT – податок з доходів фізичних осіб, млн грн; SAL – заробітна плата (підпункт “Доходи та витрати населення України”), млн грн; TR_PIT – ставка податку з доходів фізичних осіб, %; P – фінансові результати підприємств та організацій від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн;

⁸ Лук’яненко І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України: принципи та інструменти / І. Г. Лук’яненко. – К.: Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2004. – С. 170.

⁹ Чугунов І. Я. Податок з доходів фізичних осіб у системі фінансово-економічного регулювання / І. Я. Чугунов, А.Б. Ігнатенко // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 3–14.

$WARR$ – заборгованість із виплати заробітної плати, млн грн; $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ – коефіцієнти при змінних; ε – випадкова величина.

Модель (1) було оцінено методом найменших квадратів на реальних квартальних даних за період з початку 2000 до середини 2009 р. Джерелами використаних даних є звіти про виконання бюджету Державного казначейства України, Державного комітету статистики України, Національного банку України та нормативно-правові акти України.

У результаті розрахунків було отримано таку оцінену залежність податку з доходів фізичних осіб від екзогенних факторів (у дужках наведено значення t -статистики):

$$PIT = -2213,881 + 0,128165 \cdot SAL + 124,4995 \cdot TR_PIT + 0,007928 \cdot P - \\ (-5,166717) \quad (47,67996) \quad (5,753528) \quad (2,487702) \\ - 0,086789 \cdot D(WARR). \\ (-0,416940)$$

Це регресійне рівняння пояснює величину надходжень податку з доходів фізичних осіб факторами розміру ставки податку з доходів фізичних осіб та заробітної плати, обсягом фінансових результатів підприємств та організацій до оподаткування та обсягом заборгованості із виплати заробітної плати на 99 %.

Результати моделювання надходжень податку з доходів фізичних осіб можна інтерпретувати таким чином. При зростанні розміру фонду заробітної плати на 1 млн грн обсяг надходжень податку з доходів фізичних осіб зростає на 128,17 тис. грн, або на 12,82 %, що є логічним, оскільки базова ставка цього податку на сьогодні становить 15 % податкової бази, окрім якої також існує низка податкових пільг. Це ще раз свідчить про необхідність реформування системи пільг для збільшення ефективної податкової ставки цього податку.

За умови збільшення ставки податку на 1 % моделлю передбачається зростання розміру надходжень податку на 125,5 млн грн. Цей результат підтверджує, що механізм відсоткових ставок у перехідних економіках є найбільш впливовим каналом трансмісії. Проте при цьому слід пам'ятати, що перехідним економікам притаманна також схильність до тінізації доходів за умов посилення податкового тиску. Отже, податкова ставка є найбільш важливим регулятором для податкових надходжень.

При зростанні прибутку підприємств на 1 млн грн, за інших рівних умов, надходження податку зростає на 7 928 грн, тобто цей фактор не може використовуватися як регулятор фіскальної політики щодо доходів громадян, проте є важливим макроекономічним індикатором при моделюванні доходів від цього податку.

Якщо заборгованість із заробітної плати збільшується на 1 млн грн, зміна податку з доходів фізичних осіб зменшується на 86,79 тис. грн. Цей показник, залишаючись статистично незначимим, починає впливати на надходження податку з доходів фізичних осіб і не може бути елімінованим для отримання адекватної моделі. Також напрямок, характер і порядок

впливу відповідає реаліям, дослідженим І. Г. Лук'яненко (зменшення податку відбувалося на рівні 91,33 тис. грн)¹⁰.

Отже, з коефіцієнтів оціненого регресійного рівняння бачимо, що прогнозований вплив екзогенних змінних на податок з доходів фізичних осіб на реальних квартальних даних за період з 2000 до середини 2009 р. справджується.

Окрім логіки взаємозв'язків економічних процесів, валідність та надійність моделі підтверджують також внутрішні економетричні тести, такі як критерій Фішера на адекватність моделі, тест Дарбіна-Уотсона¹¹ та LM-тест Бреїш-Годфрея на відсутність автокореляції, тест Вайта на відсутність гетероскедастичності та Рамсей Резет-тест на відсутність помилки специфікації, відповідні значення яких перевищують мінімальні критичні¹². Також слід зазначити, що кількість спостережень в усіх використаних рядах даних складає 38, що більше за 30 і свідчить про нормальність розподілу величин.

Результати аналізу історичного розвитку та процесу удосконалення законодавчої бази, яка регулює особливості оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, показали поступове розширення податкової бази при послабленні податкового тягаря на населення, підтвердили доцільність проведених податкових реформ у процесі легалізації доходів.

До факторів, що впливають на надходження податку з доходів фізичних осіб, належать податкова ставка, заробітна плата, прибуток підприємств та заборгованість із виплати заробітної плати. Податкова ставка є найбільш впливовим регулятором у податковій політиці щодо оподаткування доходів громадян. Обсяг фонду заробітної плати як основи податкової бази та податкових пільг, що її зменшують, також є важливою складовою моделювання цього податку. Разом з тим ефективна податкова ставка менша за номінальну, що підтверджує потребу в подальшому реформуванні системи пільг. Прибуток не є регулятором фіскальної політики щодо зазначеного податку, проте є важливим фактором при моделюванні його надходжень.

Заборгованість із виплати заробітної плати за часів стабільного макроекономічного стану та економічного зростання не є визначальним фактором, тоді як у періоди економічного спаду вона починає впливати на величину надходжень від цього податку. Отже, обсяг заборгованості із виплати заробітної плати є важливим фактором при моделюванні надходжень до бюджету в часи економічних спадів. Водночас уряд не повинен допускати зростання заборгованості із заробітної плати з метою підтримання платоспроможного попиту та забезпечення своєчасного поповнення бюджету.

¹⁰ Лук'яненко І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України : принципи та інструменти / І. Г. Лук'яненко. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2004. – С. 170.

¹¹ Лук'яненко І. Г. Сучасні економетричні методи у фінансах : навч. посіб. / І. Г. Лук'яненко, Ю. О. Городніченко. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 352 с.

¹² Лук'яненко І. Г. Економетрика : підруч. / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова. – К. : Знання, КОО, 1998. – 493 с.; Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: у 3 т. / за ред. А. І. Даниленка. – К. : Фенікс, 2008. – 468 с.; Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфіменко та ін. – К. : НДФІ, 2004. – 712 с.